

AVUSTRALYA BASININDA KAFKAS İSLAM ORDUSU VE AZERBAYCAN

Sinan KIYANÇ*

ÖZET

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Kafkaslarda büyük acılar yaşanmıştır. Azerbaycan, Rusların desteğiyle Ermeni Devleti haline getirilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti, Azerbaycan'a destek olmak ve bölgedeki Müslüman toplulukların bu kargaşadan zarar görmemesi için Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın emriyle Şark Ordular Grubuna bağlı Kafkas İslam Ordusu oluşturmuştur. Kafkas İslam Ordusu'nun üç tümenine Azerbaycanlı ve Dağıstanlı gönüllüler (4. ve 5. Tümen) birliğinin katılımıyla 20.000 sayısına ulaşmıştır. Kafkas İslam Ordusu'nun harekâtı dünya ülkelerinde farklı tepkilere neden olmuştur. Bu nedenle Kafkas İslam Ordusu'nun ilerleyişi ve Azerbaycan'da yaşananlar dış dünya da nasıl tepkilere neden olduğunun araştırılması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

Kafkas İslam Ordusunun harekâtı ve Azerbaycan'da yaşananların etkisinin en iyi gözlemlenecek ülkelerden birisi de Avustralya'dır. Avustralya, İngiltere sömürgesi olarak Birinci Dünya Savaşına asker göndermesiyle ülkedeki ilgiyi Avrupa'da yaşanan savaşa çevirmiştir. Birinci Dünya Savaşı gelişmelerini 1803 yılından itibaren başlayan ve her geçen gün gücünü artıran Avustralya basını gündeminde geniş yer tutmuştur. Bu kapsamda çocuklarını kilometrelerce uzaktaki savaşa gönderen ailelerin ilgisinin artırmasıyla savaşın gelişmeleri en önemli gündem olmuştur. Bu kapsam da Londra propaganda ofisinin etkisi güçlü bir şekilde hissedilse de böylesine güçlü basın, Amsterdam

---

* Dr, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, sinankiyanc@gmail.com

kaynaklı haberleri de sayfalarına taşımıştır. Böylece okuyucularına tarafsız haber sağlamaya çalışan Avustralya basını kimi zaman tarafsızlığı sağlamıştır. Bu nedenle önemli bir arşiv niteliği kazanmıştır. Avustralya basınının da Kafkas İslam Ordusu'nun ilerleyişinin ve bu ilerleyişinde İngiltere ile Almanya'nın tutumuna dikkat çekmektedir. Azerbaycan'da o sürede yaşanan olayları yakından takip eden Avustralya basını batının oryantalist bakış açısından kaçınmaya çalışmıştır. Birinci Dünya Savaşının birçok mücadelesinde olduğu gibi olayları farklı perspektiflerden de değerlendirmiştir. Kafkas İslam Ordusu'nun harekâtı sırasında halkın tutum ve davranışlarına da dikkat çeken Avustralya basını o günleri kapsamlı bir şekilde okurlarına aktarmıştır.

Bu çalışma da Kafkas İslam Ordusu'nun Azerbaycan'a doğru ilerleyişi hakkında bölgeye kilometrelerce uzaklıkta bulunan Avustralya basınına etkisi incelenmektedir. Avustralya basınıının Londra ve Amsterdam merkezli haberleri dönem hakkındaki yerli ve yabancı kaynak ve eserlerle karşılaştırılmaktadır. Böylece elde edilen bilgi ve bulgular belirtilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kafkas İslam Ordusu, Avustralya Basını, Azerbaycan, Enver Paşa, İngiltere

THE ISLAMIC ARMY OF THE CAUCASUS AND AZERBAIJAN IN AUSTRALIAN PRESS

ABSTRACT

During the First World War there were great sorrows in the Caucasus. Azerbaijan tried to be transformed into Armenian State with the support of the Russians. The Ottoman State formed The Islamic Army of the Caucasian under the direction of Eastern Army (Ottoman Empire) in order to support Azerbaijan and to prevent the Muslim communities in the region from suffering from this turmoil. The Islamic Army of the Caucasian reached 20,000 with the participation of the

Azerbaijan and Dagestani volunteers (4th and 5th Division). The operation of The Islamic Army of the Caucasian has caused different reactions in the world countries. For this reason, the progress of The Islamic Army of the Caucasian and the need to investigate how those living in Azerbaijan cause reactions to the outside world.

One of the countries where The Islamic Army of the Caucasian operation and the influence of those living in Azerbaijan are best observed is Australia. Australia, as a British colony, sent troops to the First World War, turning it into a war in the worst European country. The Australian press, which started its development in the First World War since 1803 and increased its strength day by day, has held a large place in the agenda. In this context, the development of the war has been the most important agenda with the increase of the interest of the families who send their children to the war that is miles away. Even though the effect of the London propaganda office is strongly felt, this powerful press has moved to the pages of the news originating from Amsterdam. Thus, the Australian press, which is trying to provide unbiased news to its readers, has sometimes provided neutrality. For this reason, it has gained an important archive quality about developments. The Australian press also notes the progress of The Islamic Army of the Caucasian and the progress of Britain and Germany in this progress. The Australian press, which closely followed the events of that time in Azerbaijan, tried to avoid the Orientalist view. He tried to evaluate the events from different perspectives as well as the many struggles of the First World War. The Australian press, drawing attention to the attitudes and behaviors of the people during the operation of The Islamic Army of the Caucasian, extensively conveyed those days to their readers.

This study examines the influence of The Islamic Army of the Caucasian on the progression of Azerbaijan to the Australian press, which is miles away. Australian media reports on London and Amsterdam are compared with domestic and foreign sources and works about the period. Thus obtained information and findings are indicated.

Key Words: Caucasian Islamic Army, Australian Press, Azerbaijan, Enver Pasha, UK

Giriş

Birinci Dünya Savaşı o güne kadar insanoğlunun karşılaştığı en büyük savaşı. Bu savaş Avrupa kıtasında yaşanmış olsa da ABD'nin katılmasıyla dünya savaşı halini almıştır. Savaşta Avrupa kıtasına kilometrelerce uzaklıkta bulunan sömürge ülkelerinden askerler getirilmiştir. Bu nedenle Birinci Dünya Savaşı coğrafyaları aşan bir savaş olmuştur. Bu kapsamda İngiltere'nin sömürgesi olan Avustralya'dan da onlarca asker Avrupa'daki savaşa katılmıştır. Avustralya topraklarında İngiltere'nin soluksuz yürüttüğü propaganda faaliyetlerinin bir neticesi olarak birçok asker İngiltere adına savaşa katılmıştır. Bu nedenle Çanakkale Savaşı başta olmak üzere birçok savaş Avustralya tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Çanakkale Savaşının yanı sıra Kut'ül Amare Kuşatmasında da Avustralya Kraliyet Havaçılık Birliği mücadele de bulunmuştur. Hatta Avustralya Kraliyet Müzesi verilerine göre Avustralya'nın ilk havacı şehidi de Kut'ül Amare Kuşatmasında verilmiştir. Bu durum Avustralya'nın da savaşın önemli bir yerinde bulunduğunu göstermektedir¹.

Avustralya basını 5 Mart 1803 tarihinde Sydney Gazette ile başlamıştır². Ülkede gazete sayısı kısa sürede büyük artış göstermiştir. Düğün arşiv sayesinde günümüzde Sydney Gazette'nin örneklerine ulaşabilmektedir. Avustralya basını haberleri sömürgesi olduğu İngiltere'den (Londra'dan) sağlamaktadır. Avustralya basınının dikkat çeken bir başka özelliği ise sadece ülke gelişmeleri değil aynı zamanda uluslararası gelişmeleri de sayfalarına taşımışlardır. Araştırmanın konusu

¹ Sinan KıyaŒ, "Avusturalya Basınında Kut'ül Amare Zaferi", **100. Yılında Uluslararası Bağdat (Medînetü's-Selâm) ve Kûtü'l -Amâre Sempozyumu**, 27-29 Kasım 2017, Türk Tarih Kurumu, İstanbul, 2007

² Victor Isaacs, **Two Hundred Years of Sydney Newspapers: a Short History**. North Richmond: Rural Press. 2003, ss. 3-5.

olan Azerbaycan hakkında ilk haber 01 Ocak 1824 tarihinde yer almıştır. ³ Azerbaycan hakkında dikkat çeken makalelerden birisi de 19 Ekim 1918 tarihinde The Age gazetesinde yayınlanmıştır. Captain C. Mansford'un kaleme aldığı makalenin başlığı son derece dikkat çekicidir: "Azerbaijan, The Pearl of Persia (Azerbaycan, İran'ın İncisi)"... Bu dikkat çeken başlıklı makalede İran topraklarının büyük kısmının çölden oluştuğuna vurgu yapılırken kuzeyde bulunan Azerbaycan'ın güzellikleri üzerinde durulmuştur⁴.

Avustralya basınında asıl dönüm noktası ise Birinci Dünya Savaşı olmuştur. Birinci Dünya Savaşında İngiltere'nin Avrupa'daki savaşa halkı ikna etmek için etkin bir propaganda faaliyeti yürütmüştür. Bu faaliyetlerde basın önemli bir yer tutmuştur. Birinci Dünya savaşının başlamasıyla basında "Avrupa Savaşı" başlığı ile haberler yoğun olarak yer almıştır. Yoğun propaganda ve çeşitli çalışmalar sayesinde Avustralyalıların savaşa katılması üzerine çocuklarını merak eden aileler tek haber kaynakları basına yoğun ilgi göstermiştir. Bu durum gazete sayısını ve tirajlarını artırmıştır. Bu nedenle Avustralya basını Birinci Dünya Savaşı hakkında önemli bir kaynak niteliğindedir.

Bilimsel araştırmalarda basın incelemeleri birinci el kaynak kabul edilse de özellikle savaş süreçlerinde yoğun propaganda ve sansür faaliyetleri nedeniyle dikkatli bakılması ve titiz bir sorgulamadan geçirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda Avustralya basınında bazı ayrıntılar dikkat çekmektedir. Yukarıda belirtildiği üzere Avustralya basını uluslararası gelişmeleri genellikle Londra merkezlidir. Bu durum İngiltere Savaş Bürosunun kontrolünden geçen haberlerin gönderildiği görülmektedir. Ancak bu süreçte savaşın seyri hakkında bilgiler farklı merkezlerden de alınmaktadır. Bu nedenle savaşın seyri hakkında doğru bilgilere ulaşma çabası göstermişti.

Çanakkale Savaşları, Avustralya tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu savaş aynı zamanda basında Osmanlı-Türk kavramlarının sık

---

³ The Sydney Gazette and New South Wales Advertiser, 1 Ocak 1824

⁴ The A.g.e., Captain C. Mansford, **Azerbaijan The Pearl of Persia**, 19 Ekim 1918

sık görülmesine de neden olmuştur. Çanakkale Savaşları sonrasında da bu ilgi devam etmiştir. Bu nedenle Birinci Dünya Savaşı seyrinde Osmanlı-Türk mücadelelerine sık sık yer verilmiştir. Böylece araştırmanın konusu olan Kafkas İslam Ordusu'nun harekâtının izleri araştırılmaktadır. Bu kapsamda Avustralya basınında bu süreçte Azerbaycan hakkında gelişmeler yakından takip edilmiştir.

Kafkas İslam Ordusu Harekatı Öncesi Güney Kafkasya

1917 yılında Rusya'da yaşanan olaylar neticesinde Bolşevikler iktidara gelmişti. Rusya'da yaşanan bu gelişmeler, yıllarca işgal altında tutulmuş olan Kafkaslarda bağımsızlık rüzgarı estirmişti. Rusya'nın iç meselelerine odaklanmasıyla, Kafkaslarda siyasi boşluk oluşmuştur. Her ne kadar bu bölgeler Ruslar tarafından Ermenilere bırakılsa da bölgede bağımsızlık hareketleri başlamıştır⁵. Bu süreçte Osmanlı Devleti Doğu Ordular Grubu bünyesinde Enver Paşa'nın emriyle Kafkas İslam Ordusu kurulmuştur. Enver Paşa'nın emri doğrultusunda tamamen Müslümanlardan oluşan üç tümene Azerbaycan ve Dağıstanlıların katılımıyla beş tükenden meydana gelirken, mevcudu 20.000 ulaşmıştır⁶.

Kafkaslar, tarih boyunca son derece önemli bir stratejik konuma sahip olmuştur. Rusya'da yaşanan gelişmeler neticesinde Kafkaslarda meydana gelen siyasi boşluk üzerine bölgede yeni bir güç savaşı başlamıştı. Avustralya'da yayınlanan Punch gazetesinde 07 Mart 1918 tarihinde Henry Stead tarafından yayınlanan makalede Bakü'nün bölgedeki önemine dikkat çekmiştir. "Russo-German Peace Terms. 187th Week of the War (Rus-Alman Barışı, Savaşın 187. Haftası)" başlıklı makalede Bakü petrolerine dikkat çekilmiştir. Bakü petroleri nedeniyle ülkelerin bölgede etkilerini artırma çabasında olduklarını ve bu

⁵ Beşir Mustafayev, "Türk İslam Ordusu'nun Kuzey Kafkas (Dağıstan) Harekâtına Dair (Arşiv Vesikaları Işığında 1917-1919)", **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S. 30, 2013, s. 19

⁶ Halil Bal, **Azerbaycan Cumhuriyetinin Kurtuluş Mücadelesi ve Kafkas İslam Ordusu**, İdil Yayınları, İstanbul, 2010

konuda Almanya'nın büyük mücadele verildiği belirtilmişti⁷. Avustralya basınında 15 Mart 1918 tarihli basında Türklerin Bakü'yü ele geçirdiği hakkında haberler yayımlanmıştır. The Evening Echo isimli gazete haberi "Important Turkish Successes (Türklerin Önemli Başarısı)" başlığı ile vermiştir. Aynı gazetede Bakü'nün petrol zenginliğine dikkat çekilerek Anadolu topraklarında Rus işgalindeki Erzurum'un ele geçirilmesi büyük başarı olarak belirtilmiştir⁸.

Avustralya basını Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti ile Almanya İmparatorluğu, Avusturya Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan Krallığı arasında imzalanan Brest Litovsk Barış Antlaşması (3 Mart 1918) ve Türklerin Erzurum'u ele geçirmesi sonrasında Kafkas topraklarında ilerlemesini ele almıştır. The Journal gazetesinin 18 Nisan 1918 tarihli haberinde Türklerin Batum'u ele geçirdiği belirtilmiştir⁹. Haberde Batum'un ele geçirilmesinin Bakü'deki petrolün güvenli bir şekilde sevkiyatı için son derece önemli olduğu vurgulanmıştır. Bakü-Tiflis-Batum demiryolu ile ulaştırılan petrolün, Batum limanının bu süreçte önemli bir nokta olduğundan Türklerin bu başarısının son derece stratejik olduğu vurgulanmıştır¹⁰.

Rusya'da yaşanan gelişmeler neticesinde Bakü önemli bir mücadeleye sahne olmuştur. Bu mücadele de Bakü'de 31 Mart 1918 tarihinde Ermeni Çeteleri tarafından büyük bir kıyım gerçekleşmişti. Bu durum bölgedeki güvenliği sorgulanmasına neden olmuştu¹¹. Avust-

---

⁷ Punch, Henry Sread, **Russo-German Peace Terms. 187th Week of the War**, 7 Mart 1918

⁸ The Evening Echo, **Important Turkish Successes, 15 Mart 1918**; The Herald, 15 Mart 1918; **The Dubbo Liberal and Macquarie Advocate**, 15 Mart 1918.

⁹ Batum, Brest-Litovsk antlaşması uyarınca 14 Nisan 1918 tarihinde Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştır.

¹⁰ **The Journal, Turks in Batum**, 18 Nisan 1918; The Register, **Turks in Batoum**, 19 Nisan 1918; **The Mercury, Turks Captura Batum**, 19 Nisan 1918; Observer, **Turks in Batoum**, 20 Nisan 1918

¹¹ Elçin Neciyev, "Bakü Katliamı Gerçeği (31 Mart-01 Nisan 1918)", **Yeni Türkiye Dergisi**, S. 64, 2014, s. 8

ralya basınında bu süreçte Bakü'nün petrol kaynakları sık sık haberlerde yer almıştır. 11 Mayıs 1918 tarihinde yayınlanan haber de Bakü'nün Bolşevik güçleri tarafından işgal edildiği belirtilmiştir¹². The Herald gazetesinin haberinde Bolşevik güçlerinin işgalinde Bakü'de 2000 kişinin hayatını kaybettiğini, 3000 yaralı olduğu ifade edilmiştir. İşgalin Bakü'ye önemli zarar verdiğini ve İran Pazarının yandığı belirtilmiştir¹³.

Kafkas İslam Ordusu'nun Harekâtı

Bakü'de yaşanan gelişmeler Osmanlı Devleti nezdinde önemli bir kaygıya neden olmuştu. Bunun üzerine Osmanlı Devleti tarafından yapılan telkinler ve Azerbaycan'daki bağımsızlık hareketleri nihayetinde 28 Mayıs 1918 tarihinde bağımsızlık bildirgesi yayınlanmıştır. Bakü'nün işgal altında olması nedeniyle başkent Gence ilan edilmişti. Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesi üzerine Osmanlı Devleti ile ilişkileri güçlenmişti. Bu ilişkilerin önemli bir dönümü ise 4 Haziran 1918 tarihinde Azerbaycan-Türkiye arasında imzalanan Dostluk Antlaşmasıdır. Bu anlaşmanın dördüncü maddesinde, Azerbaycan huzur ve istikrarını, güvenliğini temin edebilmek için ihtiyaç duyması halinde Türkiye'den askeri yardım talebinde bulunabilecekti. Bu madde uyarınca Azerbaycan, Osmanlı Devleti'nden askeri yardım sağlayabilecekti. Bu durum neticesinde Enver Paşa tarafından oluşturulan Kafkas İslam Ordusu, Nuri Paşa komutasında harekete geçmiştir¹⁴.

¹² The Sun, Baku Retaken, Bolshevik Score Success, 19 Mayıs 1918; Meekatharra Miner, All About Oil, 11 Mayıs 1918; The Ballarat Star, Baku Recaptured, 20 Mayıs 1918; The Maffra Spectator, Bolsheviks Fight, 20 Mayıs 1918; Daily Herald, Turks Ejected Bolsheviks Recapture Baku, 20 Mayıs 1918

¹³ The Herald, Conflict With Mussulmans, Heavy Casualties at Baku, 21 Mayıs 1918; Daily Standard, Sava.g.e. Conglicts, Russians and Mussulmans, 21 Mayıs 1918; The Riverine Grazier, Soviet Troops at Baku, 21 Mayıs 1918; Daily Standard, Baku Burning, 22 Mayıs 1918

¹⁴ Selma Yel, "Azerbaycan Cumhuriyeti Devleti'nin Kuruluşunda Türkiye'nin Yardımları İlhak Amacına mı Yönelikti?", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü **Atatürk Yolu Dergisi**, S. 24, Kasım 1999-2003, s. 567-568

Nuri Paşa komutasında Kafkas İslam Ordusu, Bakü'ye doğru ilerlemeye başlamıştır. Böylece güneyden ve kuzeyden gelebilecek müdahaleleri engellemeye çalışmıştır. Bu süreçte Tebriz'in ele geçirilmesi dikkat çekmiştir. Ali İhsan Sabis Paşa komutasındaki Osmanlı Ordusu'nun Tebriz'i ele geçirmesi Avustralya basınında geniş yer almıştır. The Mercury gazetesinin 20 Haziran 1918 tarihli The Turkish War, Enemy in Persia, Occupation of Tabriz başlığıyla verdiği haberde 18 Haziran 1918 tarihinde Tebriz'in Türkler tarafından ele geçirildiğini belirtmiştir. Haberde dikkat çeken nokta ise Tebriz hakkında verilen bilgilerdir. Antik bir kent olan Tebriz'in Urmiye gölü kenarında bulunduğunu ve bölgenin önemli bir ticaret merkezi olduğu ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra önemli bir ulaşım kavşağında yer aldığı belirtilen Tebriz'in özellikle Tahran yolu üzerindeki konumuna dikkat çekilmiştir. Tebriz'in deri, ipek, altın ve gümüş ticaretinin önemli olduğu belirtilmiştir. Önemli tarihi eserlerinin olduğu vurgulanan Tebriz, 1392 yılında Timur tarafından işgal edilmiş, 1721 ve 1780 tarihlerinde önemli iki deprem yaşamıştır. Nüfusun ise 170.000-200.000 arasında olduğu belirtilmiştir¹⁵. Avustralya basınında yer verilen bu gelişmede Tebriz hakkında detaylar son derece dikkat çekicidir. Haberin Londra merkezli olduğu göz önüne alındığında İngiltere'nin bölge hakkında derin bilgilerinden faydalanılmıştır.

Türklerin Tebriz'i ele geçirmesi sonrasında The Age gazetesinde yer alan haberde Türklerin Tebriz'i ele geçirmesi üzerine bölgede bulunan Amerikan hastanesinin talan edildiği iddia edilmiştir. New York kaynaklı haberde Tebriz, Amerika misyoner faaliyetlerinin önemli bir merkezi olduğu belirtilmiştir. Bu kapsamda bölgede eğitim ve sağlık alanında önemli faaliyetler yapıldığının altı çizilen haberde, Türklerin Tebriz'i aldıktan sonra bölgedeki İngiliz ve Amerikan varlığını tehdit ettiği vurgulanmıştır. İddia edilen hastane talanının Türkiye'nin Amerika ile savaşı göze aldığı vurgulanmıştır¹⁶.

---

¹⁵ The Mercury, The Turkish War, Enemy in Persia Occupation of Tabriz, 20 Haziran 1918; The Brisbane Courier, Turkish Successes Claimed, 21 Haziran 1918

¹⁶ The A.g.e., Turk Aggression in Persia, American Hospital Sacked, 22 Haziran 1918

Avustralya basının da yer alan bir başka dikkat çekici haber ise New York merkezlidir. Haber Türklerin ilerleyişi üzerine Urmiye’de yaşanan Hıristiyanların durumuyla ilgilidir. Urmiye’den 40.000 Hıristiyan’ın göç ettiğini ve Hamadan’a ulaştığını belirtmiştir. Bu süre zarfında 15.000 Hıristiyan’ın Türkler tarafından ya da açlık nedeniyle hayatını kaybettiği iddia edilmiştir. Bu süreçte yaşanan nüfus hareketleri de basında geniş yer tutmuştur¹⁷.

Tebriz’in Türkler tarafından ele geçirilmesi üzerine, Kafkaslar da yeni bir yapı ortaya çıkmaya başlamıştı. Avustralya basınında Temmuz ayının hemen başında basında Kafkasların yeniden şekillendirileceği haberleri görülmektedir. Haberlerde Almanların Rusya sonrasında Kafkaslarda yeni bir yapı ortaya çıkarma planı üzerinde çalıştıkları belirtilmiştir. Plana göre bölgede Ermenilerin ve Gürcülerin bağımsızlıklarının kazanılmasının yanı sıra Bakü’de bir devlet kurulacaktı. Böylece Kafkaslar üç milletin ağırlıklı yaşadığı yerlerde üç devlet kurulması amaçlanmıştı¹⁸. Bakü merkezli kurulması planlanan bu devlet için Yusuf Hikmet Bayur şu değerlendirmeyi yapmıştır:¹⁹

“Enver Paşa, Azerbaycan’ı düzenli ve güçlü bir devlet yapmak ve Bakü’yü kurtarmak isteğindedir. Bu istekte petrolle ilgili düşünceler varsa da esas amaç ulusaldır, millidir. Bu amaçla Romanya’dan geri gelen birliği ve yurtta kalmış son kuvvetleri Kafkas ve Kuzey İran’a göndermiştir.

Öbür yandan Ruslar, Bakü’yü bırakmamak kararındadırlar. Almanlar ise Bakü petrollerine göz dikmişlerdir ve orasının Rusların elinde kalmasını daha uygun bulmaktadırlar. Enver Paşa, Bakü ve Kafkas işini elden geldiği kadar Almanlardan gizli olarak ve bir soysop işi sayarak yönetmektedir. Amcası Halil Paşa’yı (Kut) “Şark Ordular Grubu” komutanı

¹⁷ The Sydney Morning Herald, Christians Massacred, 02 Eylül 1918.

¹⁸ The Bathurst Times, Russia, 3 Temmuz 1918; Lachlander and Condobolin and Western Districts Recorder, Latest War, 3 Temmuz 1918; The Sydney Morning Herald, 3 Temmuz 1918; The West Australian, The Caucasus Dismemberment Scheme, 3 Temmuz 1918; Kalgoorlie Miner, Dismembering Caucasus, 3 Temmuz 1918; The Daily Telegraph, Cutting Up the Caucasus, 3 Temmuz 1918

¹⁹ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, C. 3, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1957, s. 213-214

adıyla ve kardeşi Nuri Beyi (Killigil) fahri ferik yaparak “İslam Ordusu Komutanı” adıyla Azerbaycan’a göndermiştir, görevi bir Azerbaycan ordusu kurmak ve Bakü’yü almaktır.”

Kafkas İslam Ordusu’nun Bakü’ye doğru ilerlemesi Kafkaslarda güç dengelerini etkilemiştir. Yukarıda belirtildiği üzere Almanya’nın Bakü petroleri üzerinde emellerini gerçekleştirmek için önemli bir mücadele vermişti. Bu süreçte Osmanlı ile Almanya’nın hedeflerinin farklılıkları Avustralya basınında da yer bulmuştur. The Daily News gazetesi, Almanların Türklerin arasındaki hedef farklılığına dikkat çekerek, Almanların hedeflerine ulaşmak için Türkleri önlemeye çalıştıklarını ifade etmiştir²⁰.

Bakü’nün Ele Geçirilmesi

Kafkas İslam Ordusu’nun Bakü’ye doğru ilerlemesi İngiltere’yi tedirgin etmiştir. 8 Haziran 1918 tarihinde Tebriz’in Ali İhsan Sabis Paşa tarafından ele geçirilmesi, sonrasında Hoy ve Karabağ’ın alınması Kafkas İslam Ordusu’nda umutları artırmıştır. Türklerin bu ilerleyişi, İtilaf Devletleri nezdinde önemli bir etkiye neden olmuştur²¹. 8 Ağustos 1918 tarihinde Türklerin ilerleyişi karşısında İtilaf Devletlerinin derin bir kaygı duyduğunun üzerinde durulmuştur. Yayınlanan haberlerde Bakü’nün bir an önce güvenliğinin artırılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu konuda İngiltere’nin Mezopotamya komutanı General Marshall’ın önemli bir rol üstlendiği vurgulanmıştır. Haberlerde Bakü’nün kaybedilmesi sonrasında Hamadan oradan Hindistan’ın tehlikeye düşeceği vurgulanmıştır. Bu durum göstermektedir ki; İngiltere Türklerin Bakü’yü ele geçirmesi sonrasında Hindistan’a doğru hızlı bir şekilde ilerleyeceği düşüncesi oluşmuştur²².

---

²⁰ The Daily News, War Position, 2 Ağustos 1918

²¹ Mehmet Saray, **Türk İnan İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s. 47;

²² Geelong Advertiser, 8 Ağustos 1918; Daily Advertiser, German Offensive Spirit, 8 Ağustos 1918; Bendigo Advertiser, 8 Ağustos 1918; The Horsham Times, Enemy May Attack in East, Expert Reviews Position, The Danger to India, 8 Ağustos 1918

Bu süre zarfında Türklerin ilerlemesi karşısında Bolşevik Rusya'nın çekilmeye başladığı haberleri basında yer bulmuştur. Bu süreçte Türklerin ilerlemesi karşısında Bolşevik güçlerinin Bakü'den ayrılmaya başladığı haberleri kaygıya neden olmuştu. Bolşeviklerin Bakü'de ayrılması karşısında Bakü'de bulunan Ermenilere karşı Türklerin büyük avantaj sağladığı da eklenmiştir²³. The Sydney Morning Herald, Bolşevik Rusya'nın Bakü'den çekilmesi üzerine Türklerin akınlarının yapıldığını ve bunların püskürtüldüğü ifade edilmiştir. Ermenilerin saldırılarda avantaj kazandığı vurgulanmıştır²⁴. Bunun karşısında Warrnambool Standad'ın Baku Position Precarious, başlıklı haberinde Türklerin Ermenilere karşı pozisyonlarını güçlendirdiklerini belirtilmiştir. Bu durum Bakü'de belirtilen tarihlerde önemli bir mücadelenin verildiğini göstermektedir²⁵. Daily Examiner, Türklerin Bakü'de Ermenilere karşı önemli bir avantaj sağladıklarını haberlerine taşımıştır. Bu gücün karşısında İtilaf Devletlerinin alacağı bir zaferin savaşın seyrinde etki edeceğini belirtirmiştir²⁶.

Bakü'de Bolşevik Rusya'nın çekilmesi, Türklerin ilerlemesi neticesinde sık sık şehirdeki durum üzerine haberler yayınlanmıştı. Bu haberlerde İtilaf Devletlerinin müdahale etmesi gerektiği, nihayetinde İngilizlerin bir hareket içerisinde olduğu ön görüşünü vermiştir. Haber kaynaklarının Londra'dan yapıldığı göz önüne alındığında görülmektedir ki; zengin petrol kaynakları ve stratejik konumu nedeniyle Türklerin eline geçmesini önlemek için müdahale planları yapılmıştır. 16 Ağustos 1918 tarihinde The Telegraph gazetesinin haberine göre Hazar Denizinden Bakü'ye İngiliz askerlerinin çıktığı belirtilmiştir²⁷. Newcastle Morning Herald and Miners gazetesinin haberine göre İngilizlerin asker sayısının 10.500 olduğunu iddia etmiştir²⁸.

²³ Northern Star, Bolsheviks Withdrawing, 10 Ağustos 1918; The Telegraph, Position Reviewed, Most Favourable Situation, 10 Ağustos 1918;

²⁴ The Sydney Morning Herald, Allies Move South, 10 Ağustos 1918; The North Western Advocate and The Emu Bay Times, Turkey, 10 Ağustos 1918

²⁵ Warrnambool Standard, Baku Position Precarious, 10 Ağustos 1918

²⁶ Daily Examiner, Satisfactory in the North, 10 Ağustos 1918

²⁷ The Telegraph, The Show and Production, 16 Ağustos 1918

²⁸ Newcastle Morning Herald and Miners Advocate, Loss of Baku, 21 Eylül 1918

Avustralya basınında İngiliz askerlerinin sayısı 10.500 olarak verilmesine karşın bu sayı son derece azdı. The Herald gazetesi “British From Bagdad Enter Baku, Important Seaport Taken By Maynificent Dash (İngiliz Orduları Bağdat’tan Bakü’ye Girişi, Muhteşem Hamle ile Alınan Önemli Liman)” başlığıyla verdiği haberde İngiltere’nin Bağdat’ta bulunan güçlerinin Hazar Denizinden Bakü’ye girdiklerini belirtmiştir. Haberde Bolşevik Rusya’nın şehri terk etmesi sonrasında Ermenilerin Türklere karşı mücadele edebilecek gücünün olmadığından İngiltere’nin bu çıkarmasının son derece kritik olduğu ifade edilmiştir. Bakü’nün stratejik konumu ve petrol kaynaklarına vurgu yapılarak, böylesine önemli bir şehrin Türklerin eline geçmesinin son derece tehlikeli olacağı ifade edilmiştir²⁹. İngiliz güçlerinin Bakü’ye girmesi sonrasında Bolşevik Rusya sonrasında yalnız kalan Ermenilere destek verilmiştir. Basında bu destekle Türkler karşısında yetersiz kalan Ermeni birliklerine büyük destek verildiği ve böylece İtilaf Devletleri tarafından son derece önemli görülen Bakü’nün işgalinin devam edebileceği vurgulanmıştır³⁰.

İngiliz güçlerinin Hazar Denizinden Bakü’ye çıkması ardından Hindistan’dan da Bakü’ye doğru askeri birlik yığını yapılmıştır. Meşhed’e tren yoluyla gelen Hind birlikleri, Bakü’ye doğru harekete geçmiştir. Bu sırada Türklerde Bakü’ye doğru devam etmiştir. Cairns Post gazetesinin haberine göre Bakü ile Elizabethopol arasındaki mücadele de İngilizlerin Ermenilere destek verdiklerini belirtmiştir. Gazete de bu gelişme ile Türkler karşısında önemli bir zaferin kazanılabileceği iddia edilmiştir³¹. Bakü’de yaşananların yanı sıra bir başka

---

²⁹ The Herald, British from Bagdad Enter Baku, 16 Ağustos 1918; The Journal, British at Baku, 16 Ağustos 1918; The Riverine Grazier, The British in Persia, 16 Ağustos 1918

³⁰ Colac Reformer, Development in South, 17 Ağustos 1918; The Armidale Chronicle, British at Baku, 17 Ağustos 1918

³¹ Cairns Post, Betrated By Russia, 19 Ağustos 1918

önemli gelişme ise Ermenistan'ın Türkler ile anlaşmasıdır. Bu antlaşma Bakü'de Türklere karşı savaşıan Ermeniler üzerinde olumsuz etkilemiştir³².

Yukarıda belirtildiği üzere Avustralya basınında İngiliz güçlerinin Bakü'ye gelmesi sonrasında Türklere karşı önemli bir mücadelenin verildiği belirtilmiştir. The Advertiser gazetesinin 3 Eylül 1918 tarihinde verdiği habere göre İngiliz güçlerinin Bakü'ye gelmesi sonrasında Türklerin mücadeleleri üzerinde önemli bir olumsuzluğa neden olduğu ve saldırılarda çekinildiği ifade edilmiştir. İngiliz güçlerinin varlığı bölgedeki İtilaf Devletlerinin varlığını güçlendirdiğinden Türklere karşı verilen mücadeleyi de cesaretlendirdiği ifade edilmiştir³³.

Enver Paşa 15 Eylül 1918 tarihinde Bakü şehrinin 30 saatlik şiddetli mücadele sonrasında ele geçirildiği belirtilmiştir. Enver Paşa'nın bu ifadeleri Bakü'nün ele geçirilmesinin de tarihini belirlemiştir. Nuri Paşa (Killigil) komutasındaki Kafkas İslam Ordusu, Bakü'yü ele geçirmişti³⁴. Türklerin bu başarısı Avustralya basınında 19 Eylül 1918 tarihinde yer bulmuştur. Bunbury Gazetesinin haberine göre İngilizler Ermenilerin ihaneti neticesinde Bakü'yü kaybettikleri belirtilmiştir. Haberde İngiliz kayıplarının ne kadar olduğu bilinmediği; ancak sayının çok olabileceğinden endişe edilmiştir³⁵. Bakü'nün ele geçirilmesi üzerine İngiliz güçleri geldikleri gibi Hazar Denizinden şehri tahliye etmişlerdir³⁶. The Herald gazetesi verdiği haberde 16 Ağustos 1918 tarihinde İngiliz güçlerinin Bakü'ye gelmesinin şehrin işgalinin devamını sağladığını vurgulamıştır. Bu süreçte Türklere karşı verilen mücadelede Rus General Dukuçief'in(?) komutasında mücadele edildiği

³² The Register, Armenians Signed Peace, 19 Ağustos 1918

³³ The Advertiser, Official War News, 3 Eylül 1918; The Journal, General View of Situation, 30 Ağustos 1918

³⁴ Şevket Süreyya Aydemir, **Enver Paşa Makedonya'dan Ortaasya'ya**, C. 3, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1972, s. 425-426

³⁵ Bunbury Herald, British Reverse, 19 Eylül 1918

³⁶ The Dubbo Liberal and Macquarie Advocate, The War, 20 Eylül 1918; The Evening Star, Armenian Treachery, 20 Eylül 1918

belirtilmiştir. Haberde Bakü'nün petrol kaynakları bakımından İngiltere için son derece önemli olduğunu bu nedenle Türklerin şehri ele geçirmesini büyük kayıp olarak değerlendirmiştir³⁷. Türklerin Bakü'yü ele geçirmesi üzerine 8000 kişinin (muhtemelen asker) tutuklandığı belirtilmiştir³⁸.

Newcastle Morning Herald and Miners Advocates gazetesinin 21 Eylül 1918 tarihli Loss of Baku başlıklı haberinde savaşın seyri hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bakü'nün Bolşevik Ruslar tarafından boşaltılması üzerine Türklerin hızlı ilerleyişini durdurmak için İngilizlerin bölgeye 10.500 sayıda asker çıkardıklarını belirtmiştir. Böylece Türkler karşısında mücadele eden Ermenilere destek sağlamak amacıyla çıkarılan bu askeri gücün Türklerin ilerleyişini önleyemediği vurgulanmıştır. Haberde Türklerin Bakü hakkında çetin bir mücadele verdiğini ve bu mücadeleye bir türlü yeterli karşılık verilemediği ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra Türklerin Bakü'yü ele geçirdiği ifade edilmiştir³⁹.

Türklerin Bakü'yü alması hakkında Avustralya basını bilgi akışında zorluk çekmiştir. Bu süreçte dikkat edilen husus bilgilerin Londra merkezli karartılmaya çalışılmasıdır. Bakü'nün Türkler tarafından ele geçirildiği ve İngilizlerin durumu konusunda bilgilere ulaşmakta zorluk çekilmiştir. Bilgilerin doğru bir şekilde ulaşılması için gazetelerde Londra merkezli haberler yerine New York ve Amsterdam merkezli haberlerinde yer aldığı görülmektedir. Buna örnek olarak Zeehan and Dundas Herald gazetesi 23 Eylül 1918 tarihinde Rusya'nın Berlin Büyükelçisinin verdiği bilgilere dayanarak Türklerin Bakü'yü ele geçirdiğini manşetlerine taşımıştır⁴⁰. Türklerin Bakü'yü alması sonrasında şehrin birçok yerinde alevlerin yükseldiği

---

³⁷ The Herald, Baku Evacuated, 20 Eylül 1918

³⁸ The Armidale Chronicle, British Evacuate Baku, 21 Eylül 1918

³⁹ Newcastle Morning Herald and Miners' Advocate, Loss of Baku, 21 Eylül 1918

⁴⁰ Zeehan and Dundas Herald, Turks Occupy Baku, 23 Eylül 1918

ifade edilmiştir. Özellikle petrol kuyularında patlamaların yaşandığı belirtilmiştir⁴¹.

Bakü'nün Türkler tarafından ele geçirilmesi İngilizler tarafından derin bir huzursuzluğa neden olmuştı. Ancak bu haberlerin hemen ardından Türklerin bu bölgede varlığının etkin olmadığını ve yakında İngilizlerin tekrar Bakü'ye yerleşeceği belirtilmiştir⁴². Yıldırım Ordular Grubunun Filistin cephesindeki mağlubiyeti Osmanlı Devleti'ni derinden sarsmıştı. Bunun üzerine İngiliz Ordusu Şam ve Halep yolunda ilerlemesi Bakü'deki Osmanlı varlığını da tehlikeye düşürmüştür. 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması neticesinde Osmanlı Devleti savaştan önceki sınırlarına çekilmeyi kabul ettiğinden antlaşma neticesinde Bakü'den çekilmişlerdir. Böylece Kafkas İslam Ordusu da kaldırılmıştır⁴³.

Sonuç

Birinci Dünya Savaşının en şiddetli yaşandığı coğrafyalardan birisi de Kafkaslardır. Çarlık Rusya'da yaşanan gelişmeler neticesinde Osmanlı Devleti bu coğrafya da etkinliğini artırmaya çalışmıştır. Bu süreçte varlığını oluşturmaya çalışan Azerbaycan'ın, Osmanlı Devleti ile ilişkilerini güçlendirmiştir. Avustralya basınında gelişmeler sık sık yer bulmuştur. Avustralya basının da yer alan bu haberlerin birçoğunun Londra merkezli olması İngiltere propaganda ve sansürünün etkisi görülmektedir. Bu nedenle Bakü'nün stratejik konumu sık sık vurgulanmıştır. Bu durum Bakü'nün İngiltere açısından son derece önemli olduğu görülmektedir.

Kafkas İslam Ordusunun, Bakü'ye doğru ilerlemesi sık sık Avustralya basınında yer almıştır. Batum'un alınmasıyla başlayan süreç son

⁴¹ Kalgoorlie Miner, Turks in Baku, 24 Eylül 1918

⁴² The Journal, Turks Leaving Persia, 4 Ekim 1918

⁴³ Barrier Miner, Turks Said to Have Evacuated, 31 Ekim 1918; Kalgoorlie Miner, Turkish Troops Evacuate Baku, 31 Ekim 1918; The Register, Baku Evacuated, 31 Ekim 1918; Tambellup Times, Turkey's Armistice, 6 Kasım 1918; The Brisbane Courier, Baku Occupied By Russo-British Troops, 20 Kasım 1918

derece geniş yer tutmuştur. Avustralya Türklerin Bakü hattında ilerlemesinin sadece bu şehirle bağlı kalmayacağını oradan Hindistan'a kadar gidileceğini belirtmiştir. Bu durum Bakü'nün Hindistan yolunda önemli bir kavşak olduğunu da göstermektedir. Bakü'nün bu stratejik konumunun yanında basın da sık sık petrol kaynakları vurgulanmıştır. Bu nedenle İngiltere petrol kaynakları nedeniyle şehri İtilaf Devletleri bünyesinde tutmak için önemli çaba harcamıştır.

İngiltere'nin tüm çabasına karşın, Nuri Paşa komutasındaki Kafkas İslam Ordusu'nun Bakü'yü ele geçirmesi İngiltere tarafından Avustralya basınında sansürlenmişti. Bu nedenle Avustralya basını farklı kaynaklardan haberler almaya çalışmıştır. Bu durum Londra merkezli haberler yerine Amsterdam ve New York merkezli haber kaynaklarına yönlendirmiştir. Bakü'nün Türkler tarafından ele geçirilmesi Avustralya basınında da geniş yer bulmuştur. İtilaf Devletleri açısından başarısızlığın kaynağı ise Ermenilere bağlanmıştır. Ermenilerin ihaneti neticesinde Bakü'nün Türklerin eline geçtiği vurgulanmıştır. Türklerin Bakü'yü ele geçirmesine karşın kısa süre sonra imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması neticesinde şehir boşaltılmıştır.

Kaynakça

Avustralya Basın Arşivi

Aydemir, Şevket Süreyya, **Enver Paşa Makedonya'dan Ortaasya'ya**, C. 3, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1972.

Bal, Halil, **Azerbaycan Cumhuriyetinin Kurtuluş Mücadelesi ve Kafkas İslam Ordusu**, İdil Yayınları, İstanbul, 2010

Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi**, C. 3, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1957.

Isaacs, Victor, **Two Hundred Years of Sydney Newspapers: a Short History**. North Richmond: Rural Press. 2003.

Kıyanç, Sinan, "Avusturalya Basınında Kut'ül Amare Zaferi" **100. Yılında Uluslararası Bağdat (Medînetü's-Selâm) ve Kûtü'l-Amâre Sempozyumu**, 27-29 Kasım 2017, Türk Tarih Kurumu, İstanbul-2007

- Mustafayev, Beşir, “Türk İslam Ordusu’nun Kuzey Kafkas (Dağıstan) Harekâtına Dair (Arşiv Vesikaları Işığında 1917-1919)”, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S. 30, 2013.
- Neciyev, Elçin, “Bakü Katiliamı Gerçeğı (31 Mart-01 Nisan 1918)”, **Yeni Türkiye Dergisi**, S. 64, 2014.
- Saray, Mehmet, **Türk İnan İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.
- Yel, Selma, “Azerbaycan Cumhuriyeti Devleti’nin Kuruluşunda Türkiye’nin Yardımları İlhak Amacına mı Yönelikti?”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, **Atatürk Yolu Dergisi**, S. 24, Kasım 1999-2003.